

על עלייתו של אברהם גרשון מקוטוב לארץ-ישראל

Author(s): י' ברגאי

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (תשל"ז), pp. 110-119

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70060209>

Accessed: 26/11/2011 11:48

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

על עלייתו של ר' אברהם גרשון מקוטוב לארץ-ישראל

מאת יעקב ברנאי

פרשת עלייתו לארץ-ישראל של ר' אברהם גרשון מקוטוב, גיסו של הבעש"ט, העסיקה לא מעט את החוקרים¹; אלא שעדיין השאירה משנת המחקר הזה מקום לבירור אי-אלו בעיות סתומות.

א. זמן העלייה

היילפרין קבע את שנת עלייתו של ר' גרשון לארץ-ישראל לשנת תק"ז², על-פי עדותו של ר' גרשון עצמו, בחתימתו על מכתב האשכנזים מירושלים למיץ משנת תק"ז. א"י השל טען על-פי עדות זו, כי יום עלייתו לארץ הוא כ"ח באייר תק"ז³. עדויות חדשות מ"פנקס פקידי ירושלים בקושטא"⁴, מאשרות קביעתם זו ומלמדות ביתר דיוק בשאלת יום צאתם

1 המחקר המסכם בפרשה זו הוא משל א"י השל, ר' גרשון קוטוב פרשת חייו ועלייתו לארץ ישראל, HUCA, XXIII (1950–1951), עמ' יז–עא. על ההפלגות וחוסר הדיוק שבמאמר זה ראה מה שהעיר ג' שלום, שחי איגרות מא"י, תרביץ, כה (תשט"ז), עמ' 429, הערה 2. יש לציין כי גם בתעודות שצירף השל למאמרו הנוכח נפלו שיבושים רבים בהעתקות ואין לסמוך עליהן כלל. וראה על כך לאחרונה, מאמרי, לתולדות האשכנזים בא"י בין השנים תפ"א–תקל"ז (1720–1777) והתמיכה הכלכלית בהם, שלם, ב (תשל"ו), עמ' 193–230 וכן להלן הערות 17, 29.

2 י' היילפרין, העליות הראשונות של החסידים לא"י, ירושלים–תל-אביב תש"ז, עמ' 53, אך אינו מציין את מראה-המקום למקור זה. בחתימת האיגרת הזו כותב ר' גרשון: "זה שבתי הי' בחברון תוב"ב ששה שנים וזה ארבעה שנים שקבעתי דירתי עם כל ב"ב פעה"ק ירושלים תובב"א" (א"מ לונץ, ירושלים, ב [תרמ"ז], עמ' 151). כלומר שחתימה זו ניתנה כעבור עשר שנים ליישבתו בארץ-ישראל. מעברו מחברון לירושלים היה איפוא בשנת תקי"ד, והדבר מתאשר גם מידיעה בפנקס "פקידי ירושלים בקושטא" (ראה להלן, הערה 4), ד באדר תקי"ז (113), ובה נאמר: "ח"ר אברהם גרשון אשכנזי ה"י איל קי איסטאב"ה אין חברון אי דיוין קי היום מורה אין ירושלים...". תרגום: "שהיה בחברון ונאמר שהיום גר בירושלים...".

3 השל, שם, עמ' לג. נראה כי אין לקבל קביעה זו, שכן מחתימתו של ר' גרשון על המכתב הנוכח למיץ אי-אפשר ללמוד שחישוב הזמן הוא מדויק, דהיינו מיום ליום, ויש בה קביעה כללית בלבד. מכל מקום כפי שיתברר להלן היתה קביעתו של השל קרובה למציאות.

4 כ"י בית המדרש לרבנים, ג"י, מס' 0151. מיקרופילם מכון בן-צבי, מס' 1857. תודתי לבית המדרש לרבנים ולמכון בן-צבי על הרשות להשתמש בפנקס. תיאור קצר על הפנקס ראה: י' ברנאי, הישוב היהודי בא"י בין השנים ת"ק–תקל"ז (1740–1777) וקשריו עם התפוצות,

מקושטא לארץ-ישראל וידיעת בני-הלוויה לעלייתו. מעדויות אלו עולה כי ר' גרשון הגיע ארצה לכל המאוחר בראשית חודש סיוון תק"ו. באיגרת הראשונה (האוטנטית) של ר' גרשון אל הבעש"ט המצויה בידניו⁵, משנת תק"ח (וראה להלן, ב'), מספר ר' גרשון על שני חכמים שעלו עמו באונייה לארץ-ישראל ומתו במגיפה בירושלים בחורף שנת תק"ח⁶. כבר הוכיחו היילפרין והשל כי אף שנפלו שיבושים בהעתקת שמות בני-הלוויה הריהם ר' אברהם ור' יצחק רוזאניש, שניהם מרבני קושטא עד לעלייתם לארץ-ישראל⁷. מסתבר איפוא כי שני הרבנים הללו עלו עם ר' גרשון בספינה לארץ-ישראל. ב"פנקס פקידי קושטא" הנזכר לעיל, כמה מכתבים הדגים בפרשת עלייה זו המאששים את שמות החכמים הנזכרים באיגרת של ר' גרשון ומבססים את ידיעותינו על כך. במכתב של פקידי קושטא לפקידים בירושלים מיום כ"ב באייר תק"ו, כותבים הללו: "תוך זאת אונה פוליסה די סומה די גרוש' 800 דיזימוש און ליטרה גרוש' אוגוסיינטוש אה פאגאר למורנו הרב המופלא כמהר"א רוזאניס נר"ו"⁸. למכתב זה מצורפת הפוליסה עצמה ובה מפורטים תנאי-התשלום לרב אברהם רוזאניס. הפוליסה נושאת את תאריך היום הקודם למכתב: כ"א אייר תק"ו⁹.

במכתב נוסף מפקידי קושטא לפקידים בירושלים, המצוי באותו דף בפנקס הנזכר, מיד אחרי פקודת התשלום הנזכרת, שוב כותבים פקידי קושטא על עלייתו באונייה לארץ-ישראל:

הדא אמרה קוואלמינטי פארה ביין סי אורדינו איסטנה נאבי קי אין אלייא ב"ה מורנו ורבנו [הרב] המופלא מריה דאברהם בעורנו אי מאס ג'ינטי גראנדי אל שי"ת יגיעם למקום הפצם לשלום¹⁰.

חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשל"ה, עמ' 8—9. תודתי למורי פרופ' ש' אטינגר שהדריכני בכתיבת עבודה זו. תיאור דומה ראה גם במאמרי: הנהגת הקהילה בירושלים במחצית המאה הי"ח, שלם, א (תשל"ד), עמ' 273.

5 ידועות שלוש אגרות של ר' גרשון אל הבעש"ט מהשנים תק"ב, תק"ח (כפי שיתברר להלן) ותק"י. האיגרת משנת תק"ב מזויפת, ללא ספק, כך שנותרו בידניו רק שתי אגרות אוטנטיות. בירור מעשי הזיוף, תיאור האגרות ומקומות פרסומן, ראה אצל היילפרין (לעיל, הערה 2), עמ' 51—55, וראה להלן, הערה 17.

6 ב"ד כהנא, ברכת הארץ, ירושלים תרס"ד, סג ע"א.
7 היילפרין (לעיל, הערה 2), עמ' 53. השל (לעיל, הערה 1), עמ' מז—מו. השם רוזאניש נכתב במקורותינו לפעמים בשי"ן ולפעמים בסמ"ך.

8 פנקס פקידי קושטא, דף 71. תרגום הקטע: 'במכתב זה ישנה פוליסה בסכום של 800 גרוש, בכתב: שמונה מאות גרוש, כדי לשלמה למורינו כמהר"א רוזאניס נר"ו'. תודתי למר אבנר לוי ממכון בן-צבי, על עזרתו בתרגום הקטעים מלאדינו.

9 פנקס קושטא, שם. ידיעות חדשות על ר' אברהם רוזאניש הנ"ל ויחסו לשבתאות, ראה: הישוב היהודי בא"י (לעיל, בהערה 4), עמ' 197—199. על-פי זה יש לתקן מה שכתב עליו השל (לעיל, הערה 1), עמ' מז, הערה 119.

10 פנקס קושטא, שם. תרגום: "אימר בזאת שכמו לטובה נודמנה אניה זו שבה הולך (על-פי המלה

מקטע זה עולה מפורשות כי מדובר באונייה שבה עולה ר"א רוזאניס ויחד עמו כמה אנשים מפורסמים שביניהם יכולים אנו למנות את ר' גרשון מקוטוב ור' יצחק רוזאניס הנזכר לעיל¹¹.

אף שבמכתב זה אין לנו תאריך בפנקס, הרי סמיכותו לשתי התעודות הקודמות ותוכן הקטע שהבאנו מלמדים כי נכתב אף הוא באותם ימים של סוף חודש אייר תק"ז. זאת ניתן ללמוד גם מההקדמה למכתב הבא בפנקס קושטא, מיום י"ז באב תק"ז. בראשו רשם הסופר שתי שורות אודות המכתב הקודם (בו אנו דנים) ובהן נאמר:

אסטה אקי איש קופייה דילה פאסאדה קי סי מאנדה קון לה נאב'י קי פרטייו מוריננו הרב המופלא נר"ו. סיירטו קי רישויירון לאש קארטאש די דיקומינדאסיוון אי סי דיירון אה סוס לוגאריס. קירה איל שי"ת קי אפריסטין פארה ביין כי"ר¹².

עולה כי בעת כתיבת המכתב הבא ב"ז באב כבר היתה בידי פקידי קושטא תשובה מירושלים שאכן הגיעו גם ר' אברהם רוזאניס וגם פקודות-התשלום עבורו לירושלים. האונייה בה עלו החכמים הנזכרים לארץ-ישראל, יצאה איפוא מקושטא בסוף חודש אייר תק"ז, ורשאים אנו להניח כי הגיעה לחופי הארץ בראשית חודש סיוון באותה שנה, שכן הדרך מקושטא לארץ-ישראל בתקופת הקיץ ארכה כשבוע עד שבועיים ימים. מכיוון שידועים אנו כי עליית ר' גרשון קשורה בעליית ר' אברהם רוזאניס, מן הראוי להביא שתי עדויות נוספות המחזקות את מועד עלייתם, וכבר הבחין בהן השל. האחת היא הסכמתם של ר' אברהם רוזאניס, ר' יצחק רוזאניס ור' שבתי הלוי לספרו של ר' יונה נבון, נחפה בכסף, חלק א'¹³. תאריך ההסכמה הוא מחודש אייר תק"ז, שהוא כאמור חודש עלייתם ארצה, ואכן הם מרמזים על כך בסוף ההסכמה באמרם: "הלא כה דבריננו החותמים בקושטא אייר שנת א על ה את (=חק"ז) לפ"ק בשלום". ההסכמה השנייה היא של ר' אברהם רוזאניס לספרו של ר' מיוחס בכר שמואל, פרי האדמה, חלק א'¹⁴. הסכמתו באה לפני

הצרפתית aller) ב"ה מורנו ורבנו [הרב] המופלא מריה דאברהם בעורגנו ועוד כמה אנשים גדולים. השי"ת יגיעם למחוז חפצם לשלום".

11 על מעמדו החזק של ר' גרשון בקהילת קושטא, ראה: השל (לעיל, הערה 1), עמ' מא ואילך. כמו כן עיין מאמרי הנזכר לעיל בהערה 1, עמ' 199, 219, 223. על ר' יצחק רוזאניס, ראה: השל, שם, עמ' מו—מו. על-פי עדות מפנקס קושטא (י"ד בשבט תקי"ב, דף 35), עלה הוא עם אשתו, שכן היא נזכרת כמקבלת קצבה שנתית בירושלים אחרי מותו. גם ר' אברהם רוזאניס עלה עם אשתו וקברה נמצא בירושלים; ראה: השל, שם, עמ' מח.

12 תרגום: "המכתב] הזה הוא העתק של ה[מכתב] הקודם שנשלח באניה שיצא בה לדרך הרב המופלא נר"ו. היות וקיבלו מכתבי ההמלצה וניתנו למקומם. ירצה השי"ת שישמשו לטובה כי"ר".

13 קושטא תק"ח. וראה השל (לעיל, הערה 1), עמ' מז.

14 שאלוניקי תקי"ב.

הסכמות חכמי-ירושלים ור' חיים שלום מעלי הכהן שהן משנת תק"ז. ר' אברהם כותב בהסכמתו שכבר ראה את הסכמת רבני ירושלים: "ומה גם אחרי ראיתי הסכמת הרבנים ב"ד הגדול בירושלים".

ומתברר לדעתי מתוך הסכמתו, שכבר היה בירושלים בעת כתיבתה, שכן הוא כותב: "אף כי אנכי היום רך כקנה הימנותא בידיה כי עדיין לא שקטתי ולא נחתתי, משום חולשא דאורחא..." ובהמשך הוא מוסיף: "והנני מסכים הולך והריני כבני עירי עירין קדישין שרפים עומדים הרבנים המובהקים סופי כפיהם עולה בקנה אחד דחשיב לאדפוס..." ועוד בהמשך: "ואנא קטינא דארעא ישראל יושב משמים גונח מלבו מראות ברע כל שעתא ושעתא המעון הזה... איכה נהפכה לזרים..."

הנה כי כן מצטרפות עדויות אלו לתעודותיו ומוכיחות כי ר' אברהם רוזאניש ור' יצחק רוזאניש אכן עלו בסוף חודש אייר לארץ-ישראל.

נסכם איפוא: ר' גרשון מקוטוב יצא מקושטא לארץ-ישראל בסוף חודש אייר (אחרי כ"ב בו) תק"ז והגיע לארץ-ישראל בראשית חודש סיוון באותה שנה. מתעודותינו עולה בבירור חודש עלייתו לארץ-ישראל, נקודה שהיתה סתומה עד כה. כמו כן מאששות התעודות עניינים נוספים שכבר התבררו בעבר, אך זכו כאן לחיזוקם. להלן יבורר כיצד חשוב תאריך עלייתו לליבון עניינים נוספים הקשורים לר' גרשון.

ב. זמנה של 'איגרת חברון'

בשם 'איגרת חברון' מכונה איגרתו האוטנטית הראשונה¹⁵ של ר' גרשון אל הבעש"ט¹⁶. כמה חוקרים ייחסוה לשנת תק"ז ואחרים לשנת תק"ח¹⁷ אולם לא ברור תאריכה המדויק. עתה, משביררנו את מועד עלייתו המדויק של ר' גרשון, מתקבל כוודאי כי האיגרת היא משנת תק"ח. ננסה לדייק יותר בקביעת תאריכה: באיגרת מספר ר' גרשון ששהה בירושלים מערב ראש-השנה תק"ח ועד ערב סוכות תק"ח: "ובאתי ביום ששי ער"ה בבוקר תוך עיה"ק וישבתי שם שגי שבועות"¹⁸. מיד אחרי חג הסוכות פרצה המגיפה:

15 ראה לעיל, הערה 5.

16 ברכת הארץ (לעיל, הערה 6), סב ע"ב—סד ע"א. א' יערי, אגרות א"י, רמת-גן 1971, עמ' 277, 286, עשה סינטיזה מגרסאות שונות של האיגרת. אף שתיקוניו סבירים בעיני בדרך-כלל, יש להיזהר בשימוש בגרסא מתוקנת זו למטרות מחקר. תודתי לפרופ' א' רובינשטיין שהעירני על כך. לעומת זאת נעזר השל גם בהעתק כתב-היד של האיגרת שהיה ברשותו (ואינו בידינו).

17 ראה היילפרין (לעיל, הערה 2), עמ' 52—54, המביא הדעות השונות, ומשער — תק"ח. כמה נקודות שלא היו ברורות להיילפרין נתבררו עליידי השל ובמאמרנו זה. השל, שמאמרו רצוף טעויות וסחירות קובע בראשית דבריו (עמ' יז) שהאיגרת היא מתק"ח, ואילו בהמשך קובע שהיא מתק"ז (עמ' מז), ותמוה.

18 ברכת הארץ (לעיל, הערה 6), סב ע"ב — סג ע"א.

"שתיכף אחרי זה"ס באתה חולשה רח"ל בתוך העיר ומתו בשני חדשים יותר משני מאות נפשות מישראל כמה חכמים...".¹⁹ בין המתים במגיפה, ר' אברהם²⁰ ור' יצחק רוזאניש, שעלו עמו באונייה. לפיכך יש לומר שהאיגרת נכתבה לא לפני כ"ג כסליו תק"ח (חודשיים אחרי סוכות). מגוסס הדברים של ר' גרשון נראה לי כי עבר זמן מה בין סיום המגיפה (סוף כסליו) וכתיבת האיגרת. נוכל לשער איפוא את זמנה של האיגרת לחודשים טבת-שבט תק"ח לערך.

ג. שהייתו בצפת ובעכו

ב'שבחי הבעש"ט'²¹ מסופר כי ר' גרשון ישב זמן-מה בצפת ואף הסתכסך בעיר עם חכם ספרדי. סיפור נוסף שם מלמד שישב אף בכפר יסיף ובעכו²². השל ניסה להוכיח²³ על-פי כמה סיפורים חסידיים ומקורות אחרים כי ר' גרשון עלה פעמיים או שלוש לארץ-ישראל. פעם אחת לפני תק"א²⁴, פעם נוספת בשנים תק"ו—תק"ז²⁵ ופעם שלישית עלייתו הידועה לנו משנת תק"ז. על-פי השל הרי שהה ר' גרשון בגליל בשתי עליותיו הראשונות. לדעתי מופרכים דבריו: מהן הידיעות הנוספות שיש בידינו על שהייתו של ר' גרשון בצפת?

ישנה איגרת של ר' גרשון אל הבעש"ט מצפת משנת תק"ב, אשר היא מזויפת ללא-ספק²⁶, ולדעתי זויפה על-פי הסיפור הנזכר ב'שבחי הבעש"ט' על שהייתו בצפת. באיגרתו משנת תק"ח שהוזכרה לעיל, הוא מספר כי ביקשוהו בחברון להספיד את הרב בנימין קאזיס²⁷, שמת בצפת בסמוך למוותם של ר' אברהם ור' יצחק רוזאניש בירושלים. ר' גרשון

19 שם, סג ע"א.

20 בספר 'שארית יעקב' לר' יעקב אלגאזי, קושטא תק"א, מג ע"ב ואילך, יש הספד של ר"י אלגאזי על ר"א רוזאניש. הדרוש מצורף לדרוש על פרשת אמור, אך ברור על-פי ההקדמה לדרוש שההספד גישה כבר לפני-כן סמוך למוותו של ר"א בחודש חשוון.

21 מהדורת הורודצקי, תל-אביב תשכ"ח, עמ' סח.

22 שם, עמ' סז—סח. וראה: השל (לעיל, הערה 1). עמ' סא, הערה 183. יש לפרש את הסיפור על שני בתי-כנסיות בעכו שאחד מצוי בארץ-ישראל והשני בחוץ-לארץ, להפרדה בין עכו שאינה מצויה בגבול הארץ על-פי ההלכה, לכפר יסיף שהיא בארץ-ישראל. כאן המקום להעיר כי כמה מהעובדות המוזכרות באגרות ר' גרשון אל הבעש"ט, יש להן סימוכין בסיפורים שב'שבחי הבעש"ט'. לעומת זאת, יש כמה סיפורים על ר' גרשון ב'שבחי הבעש"ט', שאין לנו עליהם ידיעות עובדתיות נוספות. לעניות דעתי, חוברו הסיפורים על ר' גרשון שב'שבחי הבעש"ט' על סמך אגרותיו, שנתקבלו במזרח-אירופה, ושלא כולן נותרו בידינו. וראויה סוגיה זו לבירור מעמיק.

23 שם, עמ' נו—סב.

24 שם, עמ' נט.

25 שם, עמ' סא.

26 על אגרות ר' גרשון ראה לעיל, הערה 5.

27 השל (לעיל, הערה 1), עמ' ס, הערה 178 ויערי, אגרות א"י, עמ' 282, 548, כבר הוכיחו כי כך יש לקרוא את שמו על-פי נוסחאות שונות.

מנמק זאת: "שהכרתי אותו שהי' צדיק הדור וגדול בישראל". ממקורות אחרים יודעים אנו כי ר' בנימין קאזיס היה חכם מאדריאנופול ששהה בקושטא וממנה עלה לארץ-ישראל בשנת תק"ו²⁸.

יוצא איפוא שר' גרשון לא הכיר את ר' בנימין קאזיס בקושטא, שכן ר' בנימין עלה כבר בשנת תק"ו וידוע לנו כי ר' גרשון הגיע לקושטא רק בשנת תק"ז. מכאן שהכירו בצפת, ומכיוון שידועים אנו שר' גרשון הגיע לארץ-ישראל כבר בראשית חודש סיוון תק"ז²⁹ ניתן לפתור בעיה זו. הריני מניח שר' גרשון הגיע לחוף עכו ומכאן הסיפור ב'שבחי הבעש"ט' על שהייתו בעיר ובכפר יסיף, שהיתה בו באותה שנה קהילה יהודית קטנה³⁰. משם הלך לצפת ובדרכו בוודאי השתטח על קברי הצדיקים בגליל כפי שהיה מקובל אז. בצפת הכיר את החכם הספרדי הנזכר ב'שבחי הבעש"ט', הלא הוא ר' בנימין קאזיס שאותו הספיד בראשית שנת תק"ח. מצפת עבר לחברון, הניח את משפחתו והגיע לירושלים לקראת ראש-השנה תק"ח, כפי שמתואר באיגרתו. אין צורך איפוא לתרץ את היכרותו של ר' גרשון עם החכם בצפת בעלייה קודמת לזו שאנו יודעים עליה בשנת תק"ז, והדברים מתיישבים עם המקורות שבידינו.

ד. האם יצא ר' גרשון שנית לחוץ-לארץ

על-פי איגרתו של ר' גרשון מחשוון תקי"ז³¹, היה בדעתו לנסוע למזרח-אירופה כדי לשאת אשה, אחרי מות אשתו בצום גדליה תקי"ז. אולם בחודש אייר תקי"ז שהה עדיין בירושלים וחתם על איגרת האשכנזים למיץ³². על-פי שני סיפורים ב'שבחי הבעש"ט'³³, ביקר ר' גרשון אצל הבעש"ט אחרי שעלה לארץ-ישראל.

בפנקס קושטא מצוי מכתב מר"ח אלול תקי"ח³⁴, ובו נאמר כי הכסף שהגיע מאמשטרדאם

28 ראה בהקדמות לספרו מגלת ספר, קושטא תק"י. השל (לעיל, הערה 1), עמ' ס—סא, הערות 179, 180, 181.

29 ולא כפי ששיערו, יערי, אגרות א"י, עמ' 278; היילפרין (לעיל, הערה 2), עמ' 53—54; והשל (לעיל, הערה 1), עמ' סא. וראה לעיל, סעיף א.

30 ראה איגרת מחודשי הישוב בכפר יסיף מחודש אלול תק"ז, אצל: א' יערי, אגרות א"י, עמ' 272—277. חתומים על האיגרת עשרה אנשים, היינו שהיה להם מניין לתפילה והדבר מחזק את הנאמר בסיפור ב'שבחי הבעש"ט', עמ' סז—סח, על תפילתו שם.

31 ברכת הארץ (לעיל, הערה 6), סד ע"א—ע"ב.

32 א"מ לונץ, לעיל, הערה 2.

33 'שבחי הבעש"ט', עמ' קד: "כשנסע ר' גרשון מקוטוב מא"י לחוץ לארץ לשדך את בנו אמר אגב אורחא ת"ל שעברתי את הים אסע לגיסי הבעש"ט ז"ל, בא אליו בעש"ק". גם כאן לפנינו סיפור הדומה בעניינו לנאמר באיגרת תקי"ז דהיינו ענייני שידוכין, אף שבאיגרת מדובר בר' גרשון עצמו ובסיפור בבנו. אף כאן, סבור אני, מבוסס הסיפור על הנזכר באיגרת, או שמא על איגרת אחרת שלא הגיעה לידינו. מקור נוסף ב'שבחי הבעש"ט' (עמ' סז, על שהייתו בעכו) מלמד אף הוא שביקר אצל הבעש"ט ונאמר בו: "ובכמה שנים בא ר' גרשון אליו".

34 פנקס קושטא, דף 26.

עבור האשכנזים בארץ-ישראל, יש לתיתו לר' אברהם גרשון לחלוקה. אף שאין בכך משום עדות ברורה שאכן היה ר' גרשון בארץ-ישראל בעת כתיבת שורות אלו על-ידי פקידי קושטא, הרי ניתן לשער שדבר יציאתו לחוץ-לארץ של ר' גרשון, ראש האשכנזים בירושלים והאחראי על חלוקת כספי האשכנזים בכל ארץ-ישראל, היה מגיע לידיעתם של פקידי קושטא. שהרי הללו עמדו עמו בקשר אמיץ ונהגו לשלוח אליו את כספי-התמיכה³⁵. לכך יש להוסיף כי הדרך למזרח-אירופה עברה תדיר בקושטא. מהאמור נראה לדעתי כי בקיץ תקי"ח עדיין היה ר' גרשון בארץ-ישראל. אם אכן חזר ר' גרשון שוב לחוץ-לארץ ופגש את הבעש"ט לפני מותו מצטמצם הזמן לכך בין ראשית תקי"ט וחג השבועות תק"ך, יום מותו של הבעש"ט. ועדיין צ"ע.

ה. יום מותו של ר' גרשון

כמה מהחוקרים שיערו את שנת מותו, אך לא יכלו לבסס את דעתם³⁶. אחרי מלחמת-ששת-הימים מצא ש' גפנר מצבה בהר הזיתים של "ר' אברהם גרשון אשכנזי", בחלקה של אשכנזים וביניהם בניו של ר' גרשון. תאריך פטירתו של ר' אברהם גרשון אשכנזי הנזכר חקוק על המצבה והוא כ"א באדר תקכ"א³⁷. אם היה עוד ספק בזהות המצבה באות תעודות חדשות מאוסף אלישר³⁸ בירושלים ומוכיחות כי זהו הקבר וזהי מצבתו של ר' אברהם גרשון מקוטוב. התעודות עוסקות בהקמתה של ישיבת 'דמשק אליעזר' בירושלים³⁹. בתעודה מכ"ח בחשוון תקי"ח, חתום ראשון "יקר בהרב אברהם גרשון"⁴⁰. בתעודה נוספת, משליש אמצעי לחודש חשוון תקכ"א, הוא חתום: "יקר בהרב אברהם גרשון"⁴¹. משמע שעדיין היה ר' גרשון בין החיים. בתעודה שלישית, משליש ראשון לחודש ניסן תקכ"א, הוא חתום: "יקר בהרב אברהם גרשון הכ"מ"⁴² (הריני כפרת משכבו). בכינוי זה, 'הריני כפרת משכבו', נוהגים להשתמש רק בשנת המוות הראשונה. תעודות אלו מחזקות את דעת גפנר כי המצבה היא אכן של ר' גרשון והוא נפטר איפוא בכ"א באדר תקכ"א.

35 ראה מאמרי (לעיל, הערה 1).

36 ראה, למשל: ג' שלום, תרביץ כה, עמ' 430, הערה 8.

37 ש' גפנר, אור כי טוב, ירושלים תשכ"ח, עמ' 176, ושם גם תצלום הקבר.

38 תיאור התעודות ותמציתן, ראה: א' חיים, תעודות מן האוסף של אליהו אלישר, תל-אביב 1971, עמ' 53, 54, 59. תצלומי התעודות בידי.

39 על הישיבה ראה: הישוב היהודי בא"י (לעיל, הערה 4), עמ' 210–213, ואחת התעודות על הקמתה, שם, עמ' 247–248 (התעודה הנזכרת כאן בהערה 40).

40 אוסף אלישר, תעודה 75; א' חיים (לעיל, הערה 38), עמ' 53.

41 אוסף אלישר, תעודה 102; א' חיים, שם, עמ' 54.

42 אוסף אלישר, תעודה 93; א' חיים, שם, עמ' 59.

נספחים *

א. איגרת מפקידי קושטא לפקידי ירושלים

פנקס פקידי ירושלים בקושטא, כ"י בית המדרש לרבנים מס' 0151, מיקרופילם מכון
בן-צבי מס' 1857 דף 71/א.

טפס כתב להפקידים היום 22 אייר הת"ק ושבע
המשכילים יזהירו כוזהר הרקיע הללו גבאי צדקה ומזכי את הרבים בעבודת שמים.
העומדים על הפקודים העוסקים עם הצבור לשם שמים. ה"ה החכמים נבונים ומעולים פקידי
ומשגיחי עה"ק ה"י.

החיים והשלום נתונים לבעלי המצות עם כל חותמי ברכות ברכות שמים.
וומ"י¹ ויראן תוך זאת אונה פוליסה די סומה גרוש' 800 דיזימוש און ליטרה גרוש'
אוגוסטיינטוש אה פאגאר למורנו הרב המופלא כמהר"א רוזאניס² נר"ו פור אוטרוש
טאנטוש קי ריסימוש מידו מחדשות³ ובאו והגיעו לידינו משלם וומ"י ויראן די ויסטה
אזיר סו בואין פאגאמיינטו משלם אי אין פאגאנדו ויראן אין סו פונטו אביזארלן עם עוף
הפורה אי דיטוש אש'⁴ [לישה] אסינטאראן אין איל חשבון ויראן סיגיר אורדין סין פאלטה
והיה זה שלום בנפשם הרמה ונפש פקידי עה"ק החו' וכו'.

תרגום

... רום מעלתם יראו תוך זאת פוליסה אחת בסך 800 גרוש', אומרים בכתב: שמונה מאות
גרוש', לשלם למורנו הרב המופלא כמהר"א רוזאניס נר"ו עבור סכום דומה שקיבלנו
מידו [במטבעות] חדשות ובאו והגיעו לידינו [באופן] מושלם. רום מעלתם יראו מיד
לבצע התשלום על הצד הטוב [באופן] מושלם, ובעת תשלומו יראו באותו הרגע להודיע
[לנו] אודות התשלום עם עוף הפורה ואותו הסכום יחייבו את חשבוננו ויראו לעשות
סדר ללא דופי...

- * תודתי למכון בן-צבי ולבית המדרש לרבנים בניו-יורק על הרשות לפרסם את התעודות.
- 1 ראשי תיבות של הביטוי: "וואישטרו מירשיד" Vuestro Merced, שפירושו רום מעלתם או כבודכם, מופיע רבות בפנקס קושטא ובתעודות התקופה כפנייה לאנשים בעלי מעמד דתי מכובד. הביטוי אינו אופייני רק למקורות יהודיים.
 - 2 אחד מרבני הכולל בקושטא, וראה לעיל, עמ' 111. שמו נכתב לפעמים גם בש"ן כמו, למשל, בתעודה ב להלן.
 - 3 באימפריה העות'מאנית הוחלפו מדי פעם מטבעות הכסף.
 - 4 קיצור של המלה 'אשפרו' שהיא מטבע העובר לסוחר באימפריה העות'מאנית ונקראת גם אקצ'ה או לבן במקורותינו. מטבע זו יצאה מכלל שימוש בסוף המאה ה"ז, אך השתמשו עדיין במונחים אלו, כדי לציין סכומי כסף שונים.

ב. שטר התשלום

פנקס פקידי ירושלים בקושטא, שם.

טופס דילה פולי¹

[...] גבונים ומעולים פקידי עה"ק כה"ר אברהם אלחאדיף יצ"ו וכה"ר יוסף צלמונה

יצ"ו וכמה"ר מאיר בנבשתי יצ"ו².

[...] וומ"י³ ויראן פור איסטא ליטרה גואיסטרה פאגאר למורנו הרב המופלא כמוהר"ר

אברהם רוזאניש⁴ נר"ו לה סומה די גרוש' 800 דיזימוש אין ליטרה אוגו סיינטוש פור אוטרוש טאנטוש קי ריסיזימוש מידו מחדשות⁵ וומ"י ויראן אזיר 10 בואין פאגאמינטו סין פאלטה די ויסטה [בקנין] גמור ושלם. כדת מה לעשות והיה זה שלום כנפשם הרמה ונפש נאמני אהבתם פקידי עה"ק ירושלם ת"ו החותמים בקוסטא כ"א אייר התק"ז ושלר.

תרגום

[...] רום מעלתם יראו במכתבנו זה [המצורף בזה] לשלם למורנו הרב המופלא כמוהר"ר

אברהם רוזאניש נר"ו, את הסכום של 800 גרוש, אומרים בכתב: שמונה מאות, עבור סכומים אחרים שקיבלנו מידו [במטבעות] חדשות. רום מעלתם יראו לעשות 10 תשלומים טובים ללא דופי מיד [בקנין] גמור ושלם.

1 פוליסה.

2 שלושתם פקידי הקהילה בירושלים וידועים לנו ממקורות נוספים. ראה, למשל: ספר התקנות, ירושלים תרמ"ג (מהדורת צילום, תל-אביב תשכ"ט), מא ע"ב. עיין מאמרי (לעיל, הערה 4 בגוף המאמר), עמ' 289, הערה 80, ועוד; מ' בניהו, ר' חיים יוסף אזולאי, ירושלים תשי"ט, עמ' שפא, ועוד; א"ל פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ג, ירושלים תרפ"ט (דפוס צילום, תל-אביב תשכ"ט), עמ' 36, 37.

3 ראה לעיל, תעודה א, הערה 1.

4 ראה לעיל, תעודה א' הערה 2.

5 ראה לעיל, תעודה א, הערה 3.

תוספות לאחר ההדפסה

להערה 2: ראה גם א. רובינשטיין, "שבח" מ"שבחי-הבעש"ט"?, תרביץ ל"ה (תשל"ה), עמ' 182. רובינשטיין קבע נכונה מועד עלייתו של ר"ג לשנת תק"ז ואף מעלה השערה שר"ג יצא ממקום מגוריו כבר בחורף תק"ו מבלי שיביא סימוכין לשני הדברים. באגרתו מחורף תק"ח כותב ר"ג: "ומבני משה לא היה לי שום ידיעה מיום פרידתי ממנו, גם מבני יקירי ישראל יותר משנה תמימה שלא היתה לי שום ידיעה" (ההדגשה של—י.ב.). מכאן מתברר שאכן עזב את מקומו במזרח ארופה בדרכו לא"י לפחות בסתיו תק"ז, ועדיין צ"ע.

להערה 14: סיוע נוסף לעובדה שר' אברהם רוזאניס ור' יצחק רוזאניס עלו בשנת תק"ז לא"י, יכולים אנו להביא גם מ"הגזירה על הלבוש בירושלים" שנתקנה בקושטא בחודש אדר א' שנת תק"ח. על הגזירה חתומים רבני קושטא ופקידי א"י שבה, ואין אנו מוצאים בה את חתימותיהם של שני הרבנים הנז"ל שבאותה תקופה כבר לא היו בחיים לאחר שנפטרו בירושלים. גזירת הלבוש נתפרסמה ע"י ש. רוזניס, קורות היהודים בתורקיה ובארצות הקדם, ה', סופיא תרצ"ח, עמ' 438—439, וכתב היד בידי.

להערה 29: אף דעה זו שר"ג לא הכיר את ר' בנימין קאזיס, מתחזקת לנוכח מה שהעתי כאן בתוספת להערה 2. אם אכן נכונים דבריו של רובינשטיין, שם עמ' 182 (שהבאתים בתוספת להערה 2), צריכים דברי בדיקה נוספת. מועד הגיעו של ר"ג לקושטא רק בשנת תק"ז מתברר ממה שכתב ר' יחזקאל לנדא לר"ג בהיותו בקושטא והובא ע"י השל, שם עמ' מ"ב. אף חתימתו של ר"ג כממליץ על מכתב השד"רות לר' חיים ירוחם וילנא ור' מאיר די שיגורא מחודש ניסן תק"ז, דהיינו סמוך לעלייתו לא"י, מחזקים דעה זו וראה על כך, השל, שם, עמ' מ"ג.

להערה 33: השערות שונות בקשר לביקורו הנוסף של ר"ג אצל הבעש"ט לפני מותו ראה גם: שלום, שם, עמ' 430. רובינשטיין, שם, עמ' 182.

להערה 36: וכן שלום, שם, עמ' 433.

להערה 37: ראה מ"ש רובינשטיין, שם, עמ' 182, הערה 32.